

השמאל הישראלי בין אידאולוגיה ליברלית-יונית למעורבות חברתית

אבנר כהן

א. תביעתו של עדי אופיר מהשמאל והסוגיה העולה מתוכה

בפתח דבר לקובץ זמן אמת – אינתיפאדת אל-אקצה והשמאל הישראלי, ביקר העורך עדי אופיר את אנשי השמאל שהתמקדו בעת ההיא (ראשית שנת 2000) במאמץ להגן על ערכיה של החברה האזרחית הישראלית בתחומי הקו הירוק. אופיר ראה בכך ניסיון נואל להימלט מההוויה של הכיבוש. לשיטתו, 'הסיכוי לשלום בין העמים, לשיקומה של חברה אזרחית בישראל, לחלוקה צודקת יותר של העושר, לתמיכה בקבוצות החלשות – כל אלה תלויים בסיום הכיבוש'. לפיכך הוא יכול לקבוע כי 'תמיכה בכל עניין אחר צודק וראוי כשלעצמו – חיזוק או ריסון בית המשפט העליון, שינוי שיטת הבחירות, התנגדות לתהליכי הפרטה, תביעה לגיוס בחורי ישיבות או התנגדות לסיבסודם, הגדלת שכר מינימום – תמיכה בכל עניין כזה מותנית בתרומתו למאבק נגד המשך הכיבוש [...]'. משמע מכאן ועד סיום הכיבוש יש לראות במאבקים החברתיים אמצעים לביטול הכיבוש ולא מטרות בפני עצמן.¹

אפשר לחלוק על הטיעונים של אופיר, ויש שיאמרו שמן הראוי להטיל ספק גם בעקיבות המסקנה הנהגרת כביכול מתוכם. מסקנתו של אופיר מסתייעת בשני טיעונים: (א) הפנייה אל הזירה האזרחית באה בשלב הנוכחי על חשבון ההתמקדות במערכה המדינית (נגד המשך השלטון הישראלי על האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים); (ב) אפקטיביות התיקונים בתחום הציבורי מותנית בסיום הכיבוש הצבאי. אבל לא זו בלבד שאופיר אינו טורח כלל לבסס את טיעונו, אלא שהוא גם מתעלם מטיעונים ידועים אחרים שאינם הולמים את המסקנה שהוא חותר אליה. מחקרים רבים מצביעים על מתאם ברור בין רמת ההכנסה, ההשכלה וסביבת המגורים ובין העמדות הפוליטיות בכלל והקשורות בשאלה הפלסטינית בפרט.² אין בכוונתנו

1. 'ע' אופיר, 'זמן אמת – פתח דבר', בתוך: 'ע' אופיר (עורך), זמן אמת – אינתיפאדת אל-אקצה והשמאל הישראלי, ירושלים 2001, עמ' 17-18.

2. ש' וייס, 14,729, קולות חסרים, תל אביב 1997, עמ' 49-69, 81-82; ש' וייס, המהפך הרביעי 1999 – דר"ח בחירות לראשות הממשלה ולכנסת ה-15, חיפה 1999, עמ' 20, 36, 66-72; ד' בירנבוים-כרמלי, צפוניים – על מעמד בינוני בישראל, ירושלים 2000, עמ' 77-81; 'סקר הסקרים', מעריב, אפריל 1999; ס' סמוחה, 'תמורות בחברה הישראלית', אלפיים (1999), עמ' 243, 244, 246; ס' סמוחה, 'שסעים מעמדיים, עדתיים, ולאומיים ודמוקרטיה בישראל', בתוך: א' רם (עורך), החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים, תל אביב 1993, עמ' 203-221; ג' יציב, החברה הסקטוריאלית, ירושלים 1999, עמ' 130, 132.

לטעון כי מחקרים אלה מפריכים לחלוטין את גרסתו של אופיר, או לומר שהם מלמדים כי צמצום הקיטוב החברתי-כלכלי לא יוכל להיות פועל יוצא של סיום הכיבוש והסיכוי לפתרון מדיני, אלא יהיה תנאי הכרחי להם. קביעות קטגוריות מעין אלה אינן ניתנות בכלל לבחינה (מאחר שהן משליכות על העתיד יחס שאי-אפשר לאשש אותו על בסיס העבר), והדיון בהן לפיכך הוא בלתי פרודוקטיבי.

נסתפק אפוא בהערה שהנחות היסוד הגלומות בטיעונים שהביא אופיר אינן מובנות מאליהן, ובאופן הצגתו אותן יש מידה לא מבוטלת של פשטנות וחד-צדדיות. הקשר שבין הסיטואציה המדינית לסיטואציה האזרחית אינו חד-סטרי, והוא מסובך הרבה יותר מכפי שהוא מתואר אצל אופיר. קרוב לוודאי שמדובר במערכות שמבנות זו את זו ומובנות זו בתוך זו. מכל מקום ניתוחם של יחסים אלה חורג מהמשימה שהצבנו לעצמנו במאמר זה, ולפיכך לא נוכל להרחיב את הדיבור על נושא זה כאן. אבל ממילא גם לו היינו מסירים את כל הסתייגויותינו מהטיעונים של אופיר, עדיין לא היה בכך כדי לכפות עלינו לקבל את מסקנתו. נניח כי לתיקון החברה בישראל אכן אין, ולא תהיה, תוחלת בטרם תיסוג ישראל מהשטחים הכבושים, האם יש בכך כדי להצדיק את תביעתו של אופיר מהשמאל בישראל לבחון את מעורבותו האזרחית על פי קנה המידה של השפעותיה על סיום הכיבוש? אם ההשקעה בעיצוב החברה עונה לצורך אישי, או שהיא נתפסת כחובה מוסרית, לא יהיה בטיעוניו של אופיר (בדבר חוסר היעילות הזמני שלה) כדי להמעט בערכה.

בקצרה, יש מקום להטיל ספק לא רק בנתונים כביכול שמביא אופיר, אלא גם במידת התקפות של הגזרה שהוא גוזר מהם. בכלל, לדעתנו, יותר משיש טעם להתפלמס עם קביעותיו ועם עמדותיו של אופיר, ראוי לדון בהן מאחר שהן מתעדות ומשקפות את מצבו האקטואלי של השמאל בישראל. להערכתנו אין חשיבותן של קביעות אלה נובעת ממה שנאמר בהן במכוון, אלא מתוך מה שמשמע שלא במכוון; והמשמע הוא שהשמאל הישראלי עומד כיום לפני הכרעה בין שתי דרכים: הליברלית-יונית מזה והסוציאל-דמוקרטית מזה. כאן נגביל את עצמנו אפוא להבהרתה של דילמה זו.

ב. השמאל, התרבות הצרכנית והפוליטיקה – קווים לדמותם במחצית השנייה של המאה העשרים

בדרך כלל מתארים את ההווה הישראלית של שנות החמישים והשישים כאילו היא עומדת בצלה של אידאולוגיה של הקמת מדינה ובניית חברה.³ מקובל גם להניח כי בשנות השבעים

3. ש"נ אייזנשטדט, החברה הישראלית בתמורותיה, ירושלים 1989; ע' אלמוג, הצבר: דיוקן, תל אביב 1997; א' שפירא, יהודים ישנים יהודים חדשים, תל אביב 1997; ד' הורוביץ ומ' ליסק, מצוקות באוטופיה: ישראל חברה בעומסי-יתר, תל אביב 1990; ס' סמוחה, 'תמורות בחברה הישראלית', אלפיים, 17 (1999), עמ' 239.

חלה תפנית חדה, ומתקופה זו ואילך ישראל מאמצת לעצמה תרבות צרכנית שכרוכה בהסתלקות מענייני הכלל ומתמקדת בענייני הפרט.⁴ לכאורה תפנית זו הייתה אמורה לשתק את המחשבה החברתית. למעשה דווקא בעקבותיה מתחילה התפתחותה. לדעתנו ההשתחררות מהאידאולוגיה הישנה פותחת אופקים חדשים לפני ביקורת החברה והתרבות, ואולם ההתמכרות לאידאולוגיה החדשה מעקרת את השפעתה של אותה ביקורת ומותירה אותה בשולי הקיום הצרכני. תופעות אלו מצביעות על אופיים המורכב של היחסים שבין המודעות החברתית ובין התמורות האידאולוגיות שתוארו קודם. בהמשך החיבור ננסה לעמוד על טיבם של אותם יחסים.

כמו תנועות אחרות שינקו מהמסורת המודרניסטית ראו גם תנועות העובדים הציוניות את פעילותן במסגרת של מהלך היסטורי ארוך טווח של קדמה הולכת ומתפשטת. מיתוס הקדמה הכובשת את מקומה, על חשבונן של דעות קדומות ומוסדות אנכרוניסטיים, נולד במהלך המאה השמונה עשרה. התפתחות המדע והשתחררותו מכבלי הדוגמות הכנסייתיות נתפסו באותה תקופה כהוכחה שאי-אפשר לבלום את התפתחות התבונה. ההשלכות החברתיות-פוליטיות של תפיסה זו היו מרחיקות לכת. הן נבעו מההנחה שהתפוגגותם של ערפלי המיסטיקה תשלול ממשטרי העריצות את מקור הלגיטימציה המסורתית שלהם ותאפשר לכוון חברה מושתתת על החירות ועל התבונה.⁵

היה אפשר להבחין בסדקים המבצבצים מבעד לאידאולוגיה זו כבר בעת הופעתה (עבודותיהם של אדמונד ברק ואלכסיס דה-טוקוויל מעידות על כך), ובמשך הזמן הלכו הסדקים והתרחבו.⁶ אף על פי כן עלה בידה לצלוח את המאה התשע עשרה ואת מרבית המאה העשרים. מתי בדיוק תש כוחו של מיתוס הקדמה? הדעות על כך חלוקות. קביעת העיתוי משתנה על פי הסיבות המגוונות שמייחסים להן את קריסתו של אותו מיתוס. יש שנוטים לייחס את הקריסה של מיתוס הקדמה למלחמות העולם ולהשמדת ההמונים שהתרחשה במהלכן. אחרים קושרים אותה קריסה לחרדות שעורר מרוץ החימוש הגרעיני בתקופת המלחמה הקרה. יש גם כאלה שסבורים כי התפוררותו של מיתוס הקדמה נובעת מהתמדתו

4. ס' סמוחה, 'תמורות בחברה הישראלית', עמ' 241, 242, 245, 249; א' כהן, 'ישראל כחברה פוסט-ציונית, ד' אוהנה ור' וסטרייך (עורכים), מיתוס וזיכרון, תל אביב 1997, עמ' 156-166; ג' יציב, החברה הסקטוריאלי, עמ' 156-162.

5. ב' קני-פו, 'ישראל לקראת שנת אלפיים: עולם הולך ומשתנה', בתוך: מ' ליסק וב' קני-פו (עורכים) ישראל לקראת שנות האלפיים – חברה, פוליטיקה ותרבות, ירושלים 1996, עמ' 420-423; ג' יציב, החברה הסקטוריאלי, עמ' 119, 122, R. Nesbit, *History of the Idea of Progress*, New York, 1980, pp. 4-5, 9, 172, 179; T. Gitlin, *The Twilight of Common Dreams – Why America is Wracked by Culture Wars*, New York, NY 1996 [hence: T. Gitlin, *The Twilight of Common Dreams*], pp. 85, 87; R. Rorty, *Philosophy and Social Hope*, London 1999 [hence: R. Rorty, *Philosophy and Social Hope*], pp. 270-271

6. E. Burke, *Reflections on the Revolution in France*, London 1790; A. de Tocqueville, *De la Democratie en Amerique*, Bruxelles 1835

ואף מהחרפתו של הקיטוב החברתי-כלכלי. רבים גם טוענים כי התפוררות זו נגרמה בשל חשיפת השימוש המניפולטיבי שנעשה באותו מיתוס בידי שלטונות רודניים וכוחות חשוכים אחרים.⁷ כך או כך, הפרשנים למיניהם מסכימים כי הניסיון ההיסטורי הוכיח שהציפיות שנקשרו לחילוף התודעה מהאקסיומות הדתיות היו מוגזמות. אמנם הציביליזציה הגיעה להישגים מרשימים בתחום המדע, הטכנולוגיה והרפואה, אך מתברר כי אין בהם לבדם כדי להבטיח מנייה וביה את התפתחותה של חברה צודקת יותר ואת קיומם של חיים מאוימים פחות. אקלים זה של תקוות נכזבות הוליד מתוכו, לפי אותה פרשנות, אווירה צינית וספקנית, שמעודדת התמכרות לצרכנות ראוותנית ולאינדיבידואליזם כוחני.⁸

בלי להפחית במשקלו של הטיעון בדבר השפעתו של הניסיון ההיסטורי המתסכל, אין בו לבדו כדי להבהיר מדוע דווקא בשלושים השנים האחרונות של המאה העשרים תורגם ניסיון זה למסקנה כוללת שהובילה לגט כריתות ממיתוס הקדמה. מצד אחד כבר היו באותה העת הקסטטרופות הגדולות בגדר של זיכרון הולך ומתרחק. מצד שני באה לקצה דווקא בתקופה זו המלחמה הקרה והסתיים גם המרוץ הגרעיני בין שתי המעצמות הגדולות. יתר על כן, איום הטרור העולמי עדיין לא הופיע, והדמוקרטיה יצאה מנצחת מהעימות הבין-גושי ונראתה מתפשטת הרחק מעבר לגבולותיה המסורתיים. על רקע זה היה סביר להניח כי הנרטיבים המודרניסטיים של הקדמה יצברו תנופה, והנה בפועל הגיעו דווקא בנסיבות אלה אל סף הכליה. מתברר שהפרדוקס כפול: לא זו בלבד שהמסורת המודרניסטית לא התמוטטה בעת שנדמה שהמאורעות מחייבים את ההסתלקות ממנה, אלא שהיא הלכה ודעכה על רקע התרחשויות שהיו אמורות להביא דווקא להתבססותה.⁹

דומה שלא רק עיתויה של התפנית אלא גם טבעה יובהרו טוב יותר אם נסיף לסיבות שעומדות מאחוריה גורם נוסף. הכוונה היא לתהליך הדה-פוליטיזציה שעבר מעמד הפועלים

7. המחלוקת הנוגעת לעיתוי השינוי האידיאלי הנדון מפרידה בין הרואים בתמורות של שנות השבעים את תחילתה של תקופה חדשה, ובין הרואים בהן רק גילוי מאוחר של ערנות (או מודעות) אשר לשינויים רדיקליים יותר, שראיתם כבר בשנות החמישים המוקדמות. מחלוקת זו מושפעת ישירות מההבדלים הנוגעים לאפיון התמורות ולהערכת משקלן. על הטיעון הראשון ראו: T. Gitlin, *The Twilight of Common Dreams*, pp. 85-87; J. Rosenberg, 'Hobsbaum's Century', *Monthly Review*, Vol. 47, No. 3 (1995), p. 140. את התפיסה הרואה בתמורות של שנות השבעים רק ביטוי לשינויים מהותיים וקודמים מייצגים החוקרים האלה: N. Boyle, *Who Are We Now? Christian Humanism and the Global Market from Hegel to Heaney*, Notre Dame, IN & London 1999, p. 75; C. Castoriadis, *World in Fragments – Writings on Politics, Society, Psychoanalysis and the Imagination* (edited and translated by David Ames Curtis), Stanford, CA 1997 [hence: C. Castoriadis, *World in Fragments*], p. 39. יש גם שממקמים את השינויים בסוף שנות השמונים. ראו: E. Meiksins Wood, 'What is the Postmodern Agenda? An Introduction', *Monthly Review*, Vol. 47, No. 3 (1995), p. 4.
8. R. Rorty, *Philosophy and Social Hope*, pp. 230-231, 273-274; T. Gitlin, *The Twilight of Common Dreams*, p. 87.
9. C. Castoriadis, *World in Fragments*, p. 39.

במחצית השנייה של המאה העשרים. עד אותה תקופה היה מעמד זה, מתוקף תודעת הקיפוח שלו, עוגן עיקרי לשאיפות לשנות את הסדר החברתי ולאוטופיות שהתלוו אליהן. ואולם בעקבות השינויים שחלו באופיו ובהרכבו של אותו מעמד והתמורות שהתרחשו בו בזמן במערכות הכלכליות הלאומיות והבין-לאומיות, הוא נעשה פחות מוגדר מבהינה מדינית, חברתית ותרבותית. משמע שמעמד הפועלים התמוגג, חלקית לפחות, במעמד הבינוני ובהוויה הצרכנית שלו. עקב כך איבד חזון הקדמה את הנמען הקלטי שלו, והוא נותר בסטטוס של חזית בלי עורף נתון. התפתחות אחרונה זו הוציאה את הרוח ממפרשיה של האוטופיה, ולדעתנו היא גם האחראית לנטייה הרווחת כיום בספרות להכליל את הניסיון ההיסטורי המצטבר לכדי השקפת עולם פסימית, ואולי אף תבוסתנית.¹⁰

אבל עגמת הנפש הרווחת לנוכח תמורות אלה בחוגים ששומרים אמונים לחזון הסוציאליזם ההומניסטי בנוסח של 'השמאל הישן', מסתירה, כך אנו סבורים, את אופיו הבעייתי של אותו חזון. רבים טוענים כיום כי המסורת הסוציאליסטית והסוציאלי-דמוקרטית נטתה לטרמניזם היסטורי ולרדוקציוניזם כלכלי-מעמדי והתעלמה מסוגיות כמו יחסים בין תרבויות, קבוצות אתניות שונות, הבעיה המגדרית, האקולוגית ועוד.¹¹ גינויה של אותה התעלמות נעשה לאפנה פופולרית ברבע האחרון של המאה העשרים. ואולם השאלה אינה אם לתקוף את המגמות הטרמניסטיות והרדוקציוניסטיות של המחשבה החברתית הקלאסית או לתמוך בהן, אלא לאתר את מקורן.

נראה לנו כי מגמות אלה מובנות לא רק במסורת הסוציאליסטית אלא במכלול הרוח המודרניסטית שהמסורת הסוציאליסטית משתייכת אליה. הטרמניזם והרדוקציוניזם טבועים ברוח המודרנה מעצם היותה של רוח זו שבויה במיתוס הקדמה. מיתוס זה נבנה מלכתחילה על זיהויו של אלמנט אחד (השיטה הקפיטליסטית, העדר עצמאות לאומית, המגבלות המוטלות מטעם מוסדות השלטון והדת על חופש הדיבור והמחשבה) עם מגוון צורות הסבל והעוולות.

10. ר' רורטי, 'שמאל תרבותי', מקרוב, 4 (2000), עמ' 141-140. R. Rorty, 'A Cultural Left', in: R. Rorty (ed.), *Achieving our Country – Leftist Thought in Twentieth-Century America*, Cambridge, MA 1998, pp. 76-77; R. Rorty, *Philosophy and Social Hope*, pp. 230-231, 256-260; T. Gitlin, *The Twilight of Common Dreams*, pp. 94, 225-226, 231, 234; C. Castoriadis, *World in Fragments*, p. 39; S. Bromley, 'The Politics of Postmodernism', *Capital & Class*, 44 (1991), p. 140; F. Jameson, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham 1991, pp. 319, 352; J. Nederveen Pieterse, 'Emancipations, Modern and Postmodern', in: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, London 1992 [hence: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*], pp. 19, 22; A. King, 'Baudrillard's Nihilism and the End of Theory', *Telos*, 112 (1998), p. 89; C. Hamilton, 'Multiculturalism as Political Society', in: A. F. Gordon & C. Newfield (eds.), *Mapping Multiculturalism*, Minneapolis, MN 1997, p. 176; V. Wallis, 'The US Left Since 1968: Decline or Growth', *New Political Science*, Vol. 3, 21 (1999), pp. 366-367

11. ר' רורטי, 'שמאל תרבותי', עמ' 141-140; 75-77. R. Rorty, 'A Cultural Left', pp. 75-77 ; 141-140

יתר על כן, הוא מניח שההתפתחות ההיסטורית מביאה מאליה להתבטלותו של אותו אלמנט. בעקבות תמורה זו (המתחוללת בהדרגה כבר בהווה, אך פרותיה אמורים להבשיל סופית רק אי-פעם) אמור לחול שינוי טוטלי של 'השיטה', והוא שיביא בכנפיו את פתרון כל המצוקות. סביר אפוא להניח כי מיתוס הקדמה אינו אלא אסכטולוגיה חילונית. ואולם אל לנו לשכוח כי מכוחה של אסכטולוגיה זו היה אפשר לסלק הצדה מתחים סוציאליים ותרבותיים שעלו מפעם לפעם אל פני השטח ולייחס להם משמעות משנית לעומת מה שהוגדר כמהלך המהותי של ההיסטוריה. יובן מאליו כי בעקבות ההסתלקות ממיתוס הקדמה נפתחים לפני המחשבה החברתית שדות חדשים לביקורת. בשל כך מחאותיהן של אוכלוסיות רחבות (נשים, מיעוטים אתניים ואחרים) זוכות ללגיטימציה ולביטוי פוליטי שלא הוענקו להן בעבר. על רקע זה נעשית הפוליטיקה של התנועות החברתיות פחות מדינית ומוסדית ויותר חינוכית ותרבותית. אם רוצים אפשר לראות בכך את הפוליטיזציה של חיי היום-יום מצד אחד ואת הקונקרטיזציה של הפוליטיקה מצד שני.¹²

עם זאת ההבטחה הגלומה בהתפתחות זו מתקשה לצאת מהכוח אל הפועל, ועד כה היא מתממשת רק בשולי הקיום החברתי. מקורו של עיכוב זה נובע לדעתנו מתוקף הנסיבות

12. R. Rorty, *Philosophy and Social Hope*, pp. 229-230; P. Piccone, 'The Obsolescence of Utopia', *Telos*, 115 (1999), p. 173; J. Torfing, *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*, Oxford 1999, pp. 163, 170, 171-172; J. Cruz, 'From Farce to Tragedy', p. 32; G. Kastiaficas, 'The Latent Universal within Identity Politics', *New Political Science*, 38-39 (1996-1997), pp. 81-83, 84-87, 88; E. Laclau, 'Subject of Politics, Politics of Subject', *Differences*, Vol.1, 7 (1995), pp. 147, 148-149, 154-164; T. May, *The Political Philosophy of Poststructuralist Anarchism*, University Park, PA 1994, pp. 112-119; E. Laclau, 'Power and Representation' in: M. L. Foster (ed.), *Theory and Contemporary Culture*, New York, NY 1993, pp. 277-296, 293-294; M. Doornbos, 'Forward', in: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, London 1992, pp. 2-3; J. N. Pieterse, 'Emancipations, Modern and Postmodern', in: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, pp. 26-28; A. Melucci, 'Liberation or Meaning? Social Movements, Culture and Democracy', in: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, pp. 52-53, 64-65, 68, 75; E. Laclau, 'Beyond Emancipation' in: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, pp. 132-133, 135; S. Harding, 'Subjectivity, Experience and Knowledge: An Epistemology from/for Rainbow Coalition Politic' in: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, pp. 175-189; D. Slater, 'Theories of Development of the Post-modern – Exploring a Border Zone' in: J. N. Pieterse (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, p. 286; R. J. Dalton, M. Kuechler & W. Burklin, 'The Challenge of New Movements', in: R. J. Dalton & M. Kuechler (eds.), *Challenging the Political Order – New Social Movements in Western Democracies*, Cambridge 1990 [hence: R. J. Dalton & M. Kuechler (eds.), *Challenging the Political Order*], pp. 5-6, 11-13; R. J. Dalton & M. Kuechler, 'New Social Movements and the Political Order', in: R. J. Dalton & M. Kuechler (eds.), *Challenging the Political Order*, pp. 280-282

שבהן התבצעה הפרישה מהאסכטולוגיה המודרניסטית. להערכתנו מיתוס הקדמה גווע מכוח התגבשותה של תרבות צריכה ראוותנית. משמע, תרבות שבמסגרתה נהפך ערכה השימושי של הסחורה לזוהה עם הצגתה לראווה. תרבות זו משקפת, כך סבורים רבים, את הנטייה אל האינדיבידואליזם ואל האטומיזם, נטייה שצוברת תאוצה בשלהי המאה העשרים. מקובל לחשוב שהתרבות הצרכנית כרוכה בהגדרת הזהות העצמית של היחידים על בסיס הסטטוס החברתי שהם רוכשים לעצמם. סטטוס זה מופגן בין השאר באמצעות הסחורות שיחידים אלה צורכים; מנקודת ראות זו הפונקציה של סימון הסטטוס היא משימתן החשובה ביותר של הסחורות המשוקות במסגרת זו, ואילו הסטטוס מתגלה כמצרך החשוב ביותר שאותה תרבות משווקת. ייתכן כי בשל כך היה עדיף לתאר את התרבות שאנו דנים בה כ'הישגית-צרכנית' או כ'צרכנית-ראוותנית' ולא להסתפק בהגדרתה כ'צרכנית' ותו לא, אך מאחר שהשימוש בכינויים החלופיים מסורבל במקצת ואינו מקובל בספרות – נוותר גם אנו עליו. בין כך ובין כך, פרשנים נוטים לראות את המיקוד בצרכנות ובפיתוייה כמובילים את היחידים לאדישות כלפי כל נושא אחר, לצמצום אופקים, להתפרקות מכל סולידריות ולוויתור על מעורבות בסוגיות הנוגעות לכלל הציבור. אין כל פלא בכך שבתנאים אלה נתקלות אידאות שיש בהן תביעה לתיקון הסדר החברתי ביחס ספקני, ציני ואפילו עוין.¹³

בסצנה אחת מתוך סדרת הטלוויזיה הפופולרית 'הבורגנים' מספר אחד הגיבורים לחברו על שעוררייה פוליטית מסוימת, ומביע את שאט נפשו מכך. החבר לעומתו מגיב באדישות ומבהיר שבניגוד לעבר הנושאים האזרחיים כבר אינם נוגעים לו. הוא מוסיף עוד שבמשך

13. F. Jameson, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham 1991, pp. x, 206-207, 321; J. Rifkin, *The End of Work – The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*, New York, NY 1995, pp. 19-20; J. Baudrillard, *The Consumer Society – Myths and Structures*, London 1998, pp. 6, 43, 46, 51, 54, 60, 146-149, 193-196; C. Hamilton, 'Multiculturalism as Political Society', in: A. F. Gordon & C. Newfield (eds.), *Mapping Multiculturalism*, Minneapolis, MN 1997, p. 176; S. Benhabib, 'Autonomy, Modernity and Community: Communitarianism and Critical Social Theory in Dialogue' in: A. Honneth, T. McCarthy, C. Offe & A. Wellmer (eds.), *Cultural-Political Interventions in the Unfinished Project of Enlightenment*, Cambridge 1992, pp. 39, 54; Interview – J. Habermas, 'There are Alternatives', *New Left Review*, 231 (1998), p. 9; C. Castoriadis, *World in Fragments*, p. 39; 'Culture, Nationalism and the Role of the Intellectuals: An Interview with Aljazz Ahmad', *Monthly Review*, Vol. 3, 47 (1995), pp. 53-54; S. Zizek, 'Multiculturalism or the Cultural Logic of Multinational Capitalism', *New Left Review*, 225 (1997), p. 35; N. Boyle, *Who Are We Now? Christian Humanism and the Global Market from Hegel to Heaney*, Notre Dame, IN & London 1999, pp. 4, 81, 316; R. Jacoby, *The End of Utopia: Policy and Culture in the Age of Apathy*, New York, NY 1999, pp. 9-11, 159; Z. Bauman, *Postmodernity and its Discontent*, New York, NY 1997, p. 13; T. Gitlin, *The Twilight of Common Dreams*, pp. 86-87; T. Eagleton, 'Where do Postmodernism Come From?', *Monthly Review*, Vol. 3, 47 (1995), p. 66

הזמן הולך עולמו ומצטמצם אל המסלול המוביל מהבית לעבודה וחוזר חלילה. לבסוף, כך הוא מתוודה, אופקיו אינם חורגים עוד מאלה של ילדתו הפעוטה. בכך יש להערכתנו משום ביטוי להבדל שבין הבורגנים ל'בורגנים'. הבורגנים כתופעה היסטורית היו תנועה פוליטית שהביאה לשינוי מהפכני בהגדרת היחסים שבין המדינה לנתיניה. 'הבורגנים' לעומת זאת אינם אלא ה'יאפים' דהיום. הם משקיפים על העולם מהפריזמה הצרכנית, משמע הם שואפים להשיג את העושר ואת רמת החיים של הבורגנים, אבל אינם מוכנים לקבל עליהם את האחריות הציבורית המתלווה לכך. לפיכך הם אינם בורגנים, אלא פרודיה עליהם, כלומר 'בורגנים'.

בהקשר זה יש להדגיש כי אין פירושה של הגישה הצרכנית העדר יחס לפוליטיקה אלא פיתוח יחס צרכני כלפיה. משמע היחיד אינו רואה את החברה כמטרה אלא כאמצעי, ואין לו עוד עניין בעיצובה אלא רק בניצולה. הוא אינו שופט אותה על פי קנה המידה האוניברסלי של הראוי עבודה, אלא לפי קנה המידה הפרטיקולרי (או הסקטוריאלי) של המועיל לו. לפיכך, ככל שהמכלול החברתי-מוסדי נתפס כמשרת או לפחות כמאפשר את מימושו של האינטרס הפרטי, כן מאבד בעל האינטרס הזה את עניינו בשינויו של מכלול זה. הוא ייטה אפוא לייצג את המכלול החברתי-מוסדי בדמותה של מערכת חסרת תחליף שאינה ניתנת להמרה.¹⁴ תמונה זו של המבנה החברתי עשויה להשתנות במידה שהיחיד מוצא את עצמו,

14. תופעה זו מכונה בספרות גם בשם 'ראיפיקציה' (המקור בגרמנית *Verdinglichung*). משמע הופעתם של יחסים חברתיים כיחסים בין חפצים, דהיינו כיחסים שהם כביכול חסרי חלופה ואינם ניתנים לשינוי. לדיון מקדמי בתופעה ראו: ק' מארקס, כתבי שחרות, 'האידיאולוגיה הגרמנית' (תרגום ש' אבינרי), מרחביה 1965, עמ' 274, 240; K. Marx, F. Engels, *Werke*, Berlin 1956-1968, Band 3, s. 34; 274, 240; Band 23, *Das Kapital*, Band 1, s. 72; Band 25, *Das Kapital*, Band 3, s. 838, 839; K. Marx, F. Engels, *Collected Works*, London 1976, Vol. 1, pp. 73, 438; Vol. 5, pp. 81, 93; *Capital* (translated by S. Moore & E. Aveling), Moscow 1965, Vol. 1, p. 57; *Capital*, Moscow 1977, Vol. 3, pp. 830, 831; M. Heidegger, *Being and Time* (translated by J. Macquarrie & E. Robinson), New York, NY 1962, pp. 71, 472, 487; G. Lukács, *History and Class Consciousness, Studies in Marxist Dialectics* (translated by R. G. Livingstone), Cambridge, MA 1975; M. Horkheimer & T. W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung*, s. 18, 22, 23, 24, 28, 31, 44, 45, 101; *Dialectic of Enlightenment*, pp. 12, 16, 17, 18, 22, 25, 37, 38-39, 93; Adorno, *Negative Dialectics* (translated by E. B. Ashton), London 1973, pp. 3-15, 53, 91, 107-108, 110, 111, 172, 173; T. W. Adorno, *Against Epistemology: A Metacritique, Studies in Husserl and the Phenomenological Antinomies* (translated by W. Domingo), Oxford 1982, pp. 4-10, 60, 64, 139, 141; H. F. Dahms, 'Beyond the Carousel of Reification: Critical Social Theory after Lukács, T. W. Adorno and Habermas', *Current Perspectives in Social Theory*, Vol. 18 (1998), pp. 3-62; H. F. Dahms, 'Theory in Weberian Marxism: Patterns of Critical Social Theory in Lukács and Habermas', *Sociological Theory*, 3, 15 (1997), pp. 181-213; F. Jameson, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham 1991 pp. 314-315

באותה מסגרת, חסר יכולת להשיג את מה שמקובל עליו כנורמטיבי (למשל בנסיבות של משבר כלכלי-פיננסי שמביא לשחיקה במעמדו או לנוכח הופעתם בשכונת סמוכה של מהגרים בעלי תרבות אחרת שפוגעת לדעתו בשגרת חייו). במקרה זה הוא יתבע שינויים מנגנוניים מהירים בלי לשקול כראוי את מחירם.¹⁵

הליקויים המתגלים בגישתה של המחשבה הצרכנית לסדר החברתי-פוליטי נובעים כאמור מכך שאין לה עניין ממשי בעיצובו והיא נותרת זרה לתהליכי היווצרותו, וממילא גם לאפשרויות שינויו. המושגים הנאגרים בתודעה הצרכנית על אותו סדר חברתי-פוליטי אינם חייבים לעמוד במבחן הפעולה, ובפועל גם אינם עומדים בו. קרוב לוודאי שהתודעה המשקיפה על התחומים שהיא עצמה אינה פעילה בהם רואה את החלופות של העיצוב וההמרה בתחומים אלה באופן אחר לחלוטין מתודעה שפועלת באותם תחומים. ההבדל בצורת ההסתכלות אמור לבוא לידי ביטוי לא רק בהצגת האפשרויות לתמורה, אלא גם בהערכת האפקטיביות שלה ובמודעות לבעייתיות שכרוכה בה.

מכאן שהאוכלוסייה המאמצת לעצמה את הזהות הצרכנית מתקשה לשפוט את החלופות השינוי או לתיקון חייה הציבוריים. אפשר להניח כי היא אינה מצוידת בכישורים הדרושים להערכה מעשית של אפשרויות התמורה, עלותן והשפעותיהן. כאמור, גם אם על פי רוב עמדותיה של אוכלוסייה זו נוטות לכיוון שמרני, הן יכולות לשאת בתנאים מסוימים אופי רדיקלי-מהפכני. מכל מקום, בשני המקרים עמדות אלה הן יותר רומנטיות וסנטימנטליות מראליות. חוץ מזה שהן מגוימות, לכאן או לכאן, במחיר השינוי ובמשמעותו, הרי הדיכוטומיה החדה שהן מציירות בין הישן לחדש מציגה את השינוי בבחינת יש מאין. מנקודת הראות השמרנית יש בהצגה זו משום הרתעה מפני התמורה, ואילו מנקודת הראות הרדיקלית-מהפכנית יש בכך כדי להגדיל את כוח המשיכה שלה. במקרה הראשון יעוגן החשש מפני התמורה בתיאורה כחסרת בסיס ותקדים, ואילו במקרה השני יועצם הפיתוי שלה באמצעות דימויה כמרחיקת לכת, מהירה ונעדרת מכאובים. לפיכך היא תיתפס כסיכון בלא סיכוי או כסיכון בלא סיכון, אבל בשום מקרה לא כסיכון שיש עמו גם סיכוי, או כסיכון שיש עמו גם סיכון.

ג. השמאל הישראלי והמעמד הבינוני – לפני מלחמת ששת הימים ואחריה

הניתוח הכללי המתייחס לאוריינטציה הפוליטית הנובעת מהתרבות הצרכנית תופס לדעתנו גם בנוגע להוויה הספציפית של המעמד הבינוני בישראל. ברור שיש לישראל קווי ייחוד משלה, לעומת מדינות אחרות שאימצו אותה תרבות. קווי ייחוד אלו מתבטאים בין השאר בכך שמדינת ישראל נתונה במצב מלחמה מאז הקמתה ובכך שמלכתחילה היא כוננה את עצמה כחברת מהגרים; לפיכך טבעי שהרכב אוכלוסייתה נתון לשינויים תכופים. במסגרת זו מתקיים מתאם ברור בין מוצאם האתני של היחידים למעמדם החברתי-כלכלי, ועקב כך

15. P. Bourdieu, *Distinction*, London 1984, p. 168.

מוחרפת במידה יתרה המתיחות הפנימית האופיינית ממילא למערכת הקפיטליסטית.¹⁶ בשל המצב הביטחוני הממקד אליו את מרב תשומת הלב הציבורית, לא באה מתיחות זו לידי ביטוי מלא בזירה הפוליטית, אבל היא מוחשת ומופגנת בחיי היום-יום בצורות מגוונות. הרכב האוכלוסייה בישראל משפיע גם על אופי המשטר. על אף שתבניתו הכללית של המשטר המתקיים בגבולות 'הקו הירוק' היא דמוקרטית, מערבית ומודרנית, חלקים גדולים של האוכלוסייה (הן היהודית והן הערבית-פלסטינית) שומרים על אוריינטציה מסורתית שאינה מתיישבת עם אותה תבנית. גורמים אלה אחראים לאי-הפרדתה של הדת מהמדינה, ולהעדרה של חוקה גם אחרי יותר מחמישים שנה. מכל מקום לעניינו של מאמר זה נודעת חשיבות מיוחדת להשפעתה של המציאות הצבאית-מדינית, זו שהתהוותה בישראל בעקבות מלחמת ששת הימים, על האוריינטציה הפוליטית של תנועות השמאל המקומיות. בהמשך ננסה להראות כי אי-אפשר להבין את השפעתה של מציאות זו על האוריינטציה הפוליטית של תנועות אלה בלי להביא בחשבון כי הן נולדות מתוך שורותיו של המעמד הבינוני ומשקפות את ההווה הצרכנית שלו.

מחוץ לישראל מקובל להבחין בין תפיסות השמאל לאלה של הימין בעיקר על רקע היחס לזולת בכלל ולמקופח בפרט. השמאל מאמין בהשתתת היחסים החברתיים על ערך הסולידריות עם הזולת, הימין לעומת זאת דוגל בהתחרות ובהישגיות של הפרט. השמאל מזוהה עם ההתנגדות לקיפוח (יהא בסיסו כלכלי-מעמדי, אתני-תרבותי או מגדרי וכולי) – הימין מעניק לו לגיטימציה. השמאל רואה בהעדר שוויון מניפולציה פוליטית-חברתית שאפשר לבטלה – הימין רואה בו עובדה טבעית שאינה ניתנת לשינוי. להבדלים אלו נודעות השפעות על סוגיות רווחה לעומת הפרטה וכמה נושאים אחרים, נוספים, בין מדיניים-צבאיים ובין אזרחיים-משפטיים.

שלא כבהבנות שרווחות מחוץ לישראל, מעולם לא התבססה החלוקה בישראל בין השמאל לימין על שאלת הסולידריות עם השוליים החברתיים (תהיה הגדרתם חומרית, תרבותית או אחרת). בתקופה שקדמה להקמת המדינה ובשני העשורים הראשונים לקיומה, התאפיין השמאל הישראלי באסטרטגיה התיישבותית ובעמדות פרגמטיות בנוגע להגשמת הציונות. הימין מצדו התייחד ברדיקליזם הלאומני-ליברלי שלו, אך ספק אם היה בידו להציע חלופה ממשית, לפחות בקשר לפעולה המשקית. בתקופה זו התגבשה גם זיקתו של השמאל למוסדות ההסתדרות ולמנגנוני המדינה. הימין לעומתו פיתח אז אידאולוגיה העוינת את המערכות האלה. עם זאת, היחסים בין השמאל לימין בישראל של אותן שנים לא ביטאו את הקונפליקט בין ההון לעבודה הטיפוסי לעולם התעשייתי. משקלו הקטן יחסית של ההון הפרטי בכלכלה

16. בעבר הופיע טיפוס זה של מתיחות מעמדית-אתנית-תרבותית בעיקר בחברות מהגרים. כיום, בעקבות הגלובליזציה והשימוש הנרחב שעושה העולם המערבי בכוח עבודה זול שמקורו בעולם השלישי – מאבדות המדינות המתועשות את ההומוגניות הלאומית שלהן ומקבלות צביון רב-תרבותי. על רקע זה הופכת המתיחות, המטיפוס שאנו דנים בו, לחלק בלתי נפרד מהמציאות באירופה ובארצות הברית.

הארץ-ישראלית ומחויבותו של השמאל העברי ליעדים הלאומיים אחראים לכך שלא זו בלבד ששמאל זה לא התגבש מתוך המאבק בהון, הוא אף סייע רבות לבנייתו. ממשלות שמאל שפעלו בשנות החמישים והשישים עודדו את התפתחותו של ההון הפרטי מתוך הנחה שהתפתחות זו תכוון לאפיקים יצרניים ותתרום לשגשוגו של המשק הישראלי. ההבדל הפוליטי הראלי בין השמאל לימין בישראל של תקופה זו אינו ניתן אפוא להבנה במושגים של קונפליקט מעמדי.¹⁷ אף על פי כן (ומסיבות שלא כאן המקום לפרטן) החלוקה המפלגתית והאידאולוגית בישראל עד לתום מלחמת ששת הימים יוצגה בקטגוריות שמאפיינות אותו קונפליקט. אולם מאז אותה תקופה ועד היום החל השימוש בתוויות 'שמאל' ו'ימין' להורות, יותר ויותר, על העימות שבין מתנגדי הכיבוש ובין תומכיו.¹⁸

ראיה להתפתחות זו אפשר למצוא אפילו בלשון היום-יום ובשיח הציבורי המתנהל באמצעי התקשורת למיניהם. עד 1967 מרבים לתאר את ההתנגשות בין שמאל לימין כמאבק בין סוציאליזם לרביזיוניזם, בין תנועות הפועלים לחוגים האזרחיים או לאינטרסים הבורגניים והזעיר בורגניים וכולי. אחרי אותה תקופה מתחילה התנגשות זו להצטייר במונחים אחרים. העימות בין שמאל לימין בישראל משווק באמצעות דימויים של 'יונים' לעומת 'נצים', או לחלופין 'מחנה השלום' לעומת 'המחנה הלאומי'.

ואולם השינוי אינו נוגע רק למונחים אלא גם למהלכים פוליטיים ממשיים. השמאל הישראלי, בגלגולו הנוכחי כ'מחנה השלום', פתח את שעריו לרווחה לפני דמויות בולטות מעולם העסקים, שעמדותיהן החברתיות-כלכליות הן ימניות במובהק. דמויות אלה, שאחריות למימון תעמולת השלום ולארגון עצרות והפגנות המוניות וכולי, רוכשות לעצמן עמדות כוח באותו מחנה, והן מנצלות אותן כדי להשפיע על מדיניותו החברתית-כלכלית בכיוון הרצוי להם (יחסיו הקרובים של רבין עם ראשי התעשייה בארץ הם דוגמה בולטת, אך לא יחידה לתופעה זו). מגמת הבידול של השמאל מהימין סביב נושאים מדיניים, תוך כדי ויתור על סממני זהות מסורתיים אחרים, מגיעה לשיאה בממשלות רבין (בקדנציה השנייה שלה) וברק. לא זו בלבד שממשלות אלה לא ניסו להביא לשום שינוי במדיניות ההפרטה שהנהיגו ממשלות הימין שקדמו להן, הן אף התפארו בכך שתרמו להאצתה והעצמתה.

17. א' יער ו' שביט (עורכים), מגמות בחברה הישראלית, א, תל אביב 2001, עמ' 36-38, 111-112, 192-193; ו' שטרנהל, בניין אומה או תיקון חברה? לאומיות וסוציאליזם בתנועת העבודה הישראלית 1904-1940, תל אביב 1995, עמ' 401-420, 136-332; א' בן-פורת, היכן הם הבורגנים ההם? תולדות הבורגנות הישראלית, ירושלים 1999, עמ' 106-107, 143-144, 161-167; א' צור, נופי האשליה - מפ"ם 1948-1954, שדה בוקר 1998, עמ' 4-9, 17-23, 38-39, 274-275; א' צור (עורך), לא יוכלו בלעדנו - עמדות מפ"ם בשאלות חוץ וביטחון 1948-1956, דליה 2000; מ' אביזוהר, בראי סדוק - אידיאלים חברתיים ולאומיים והשתקפותם בעולמה של מפא"י, תל אביב 1990, עמ' 107-123, 148, 154-155, 175.

18. נ' קלדרון, פלורליסטים בעל כורחם, חיפה 2000; א' בן-פורת, היכן הם הבורגנים ההם? תולדות הבורגנות הישראלית, עמ' 171, 172, 182; ח' עציוני-הלוי, קשר העליתות והדמוקרטיה בישראל, תל אביב 1993, עמ' 56, 58-62; י' שנהב, 'קשר השתיקה', מוסף הארץ, 27 בדצמבר 1996, עמ' 30-32.

כאמור מאז מלחמת ששת הימים מתרכזו העימות בין השמאל לימין בישראל בשאלת השטחים הכבושים. אפשר להסביר זאת בכך שרק מתקופה זו מצטיירת אופציה של שלום שאינה כרוכה בהחזרת הפליטים (על כל המשתמע מכך), אלא רק בויתור על אזורים מסוימים (המצויים מחוץ לגבולות הבין-לאומיים המוכרים). בנסיבות אלו הימין יכול להופיע כמייצג עמדה של העדפת המשך השליטה בשטחים על פני השלום, כשם שהשמאל יכול להופיע כדוגל בהעדפת השלום על המשך השליטה בשטחים.

עם זאת קשה להתעלם מכך שהאוכלוסיות המתפלגות בין שני הגושים האידאולוגיים-מדיניים שתוארו נבדלות זו מזו גם במאפיינים חברתיים-כלכליים-תרבותיים ודמוגרפיים מובהקים. הימין זוכה לאהדתן של השכבות העממיות (שולי המעמד הבינוני, העשירונים התחתונים, ותושבי הפריפריה), ואילו השמאל נהנה בדרך כלל מאמונם של מעמדות הביניים והמעמדות האמידים (המרוכזים בעיקר במרכז הארץ ובערים הגדולות). לטענתנו, העובדה שחלוקה זו קובעה, פחות או יותר, במשך שנות דור אינה מקרית. ניתוח מפורט של הגורמים להתקשרותה של האוכלוסייה דלת ההכנסות ומעוטת ההשכלה דווקא אל העמדות הלאומניות והכוחניות של הימין חורג מעניינו של מאמר זה, שיוחד לדילמות של השמאל. ואולם הטיפול בדילמות אלה מחייב אותנו לדון בשאלת היחס שבין זהותן הסוציו-אקונומית של השכבות התומכות בשמאל ובין התבייתותן של מתנה זה על הגישה היונית בכלל ועל הסוגיה של החזרת השטחים בפרט.¹⁹

בהקשר זה יש להעיר כי במקביל לטרנספורמציה שעוברת החלוקה האידאולוגית-פוליטית בין הימין לשמאל, משתנה גם המבנה המעמדי בארץ, ומתחילה פריחתו של מעמד בינוני מטיפוס חדש. עד תקופה זו נשען המעמד הבינוני על מנגנוניה של המדינה וההסתדרות, אייש את שורותיהם ותמך במגמות הריכוזיות שלהם. לעומת זאת, המעמד הבינוני החדש, המופיע בסוף שנות השישים או בראשית שנות השבעים, מתפקד בתוך המגזר הפרטי, והוא מורכב ברובו מאנשי עסקים, מבעלי מקצועות חופשיים ועוד. מעורבותו הפוליטית של מעמד זה מצומצמת ומתבטאת בעיקר בתמיכתו בליברליזציה כלכלית ואזרחית. שלא כמעמד הבינוני הוותיק ששימר השקפת עולם סגפנית, אימץ המעמד החדש לעצמו תרבות צריכה ראוותנית. דעיכתה של השקפת העולם הישנה ושגשוגה של התרבות החדשה משקפים אפוא את חילופי המשמרות בין שני הטיפוסים של המעמד הבינוני. אפשר לראות בתמורות אלה את המעבר לגרסה המקומית של ההוויה ה'אפית', ובמובן מסוים מבטאות אותן תמורות את השתלבותה של ישראל במציאות הגלובליזציה.²⁰

19. ש' וייס, 14,729, קולות חסרים, עמ' 49-69, 81-82; ש' וייס, המהפך הרביעי 1999, עמ' 20, 36, 66-72; ד' בירנבוים-כרמלי, צפוניים - על מעמד בינוני בישראל, עמ' 177-178; 'סקר הסקרים', מעריב, אפריל 1999; ס' סמוחה, 'תמורות בחברה הישראלית', עמ' 243, 244, 246; ס' סמוחה, שסעים מעמדיים, עדיים, ולאומיים ודמוקרטיה בישראל', עמ' 203-221; ג' יציב, החברה הסקטוריאלית, עמ' 130, 132. 20. שינויים אלה באופיו של המעמד הבינוני מנותחים בהרחבה במאמרו של ד' גוטוין, 'כשל השוויון' מקרוב, 3 (2000), עמ' 30-57; תיאוריה וביקורת, 19 (2001). כמו כן באותו נושא ראו גם: ס' סמוחה, 'תמורות בחברה הישראלית', עמ' 242-243; א' בן-פורת, היכן הם הבורגנים ההם?, עמ' 161-167,

מכל מקום, מהווית הפנים-ישראלית דומה שהשתלבות זו, עם כל התמורות המתלוות אליה, היא פועל יוצא של תהליכים שראשיתם עוד ביציאה מהמיתון של אמצע שנות השישים ובגאות הכלכלית שהחלה בתקופה שבאה לאחר מלחמת ששת הימים (גאות שנבעה מההשקעות העצומות בהקמת קו בר-לב ומהזולת שכר העבודה כתוצאה מפתיחת השווקים לפועלים פלסטינים מהשטחים הכבושים). תהליכים אלה התעצמו בעקבות המהפך של 1977 ומדיניות ההפרטה המונהגת מאז על ידי ממשלות הליכוד (מדיניות שלא שונתה מהותית גם בפרקי הזמן הקצרים שבהם שלטה ממשלה בראשות מפלגת העבודה).²¹

בתקופה זו מתגבשת בהדרגה גם אידאולוגיה ליברלית-יונית שמייצגת להערכתנו את התופעה של חילופי המשמרות בתוך המעמד הבינוני וממילא גם בתוך השמאל הישראלי. אידאולוגיה זו הולכת וממקדת את מחנה השמאל בישראל בבעיית היחסים עם העולם הערבי בכלל ועם האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הכבושים בפרט. בתחום האזרחי היא מתרכזת בבעיה של יחסי דת ומדינה, ובו בזמן היא מפחיתה בהדרגה ממשקלם של המאבקים החברתיים-כלכליים. תביעתו של עדי אופיר למדידת ערכם של מאבקים אלה בתרומתם לסיום הכיבוש וקריאתו להכפפתם למשימה זו – נראות לנו כביטוי בולט למגמה אידאולוגית זו. לטענתנו, לא זו בלבד שאתה מגמה מכוונת בו-זמנית לרכישת ההגמוניה על ידי המעמד הבינוני מהטיפוס החדש אלא שהיא גם משקפת את תרבותו הצרכנית.

ד. האידאולוגיה הליברלית-יונית ויחסה להווייה של המעמד הבינוני

כדי לעמוד על אופייה של ההתנגדות הליברלית-יונית לכיבוש יש לפתוח בבחינת מניעיה. בשלבים הראשונים להתעוררותה של אותה התנגדות, דהיינו בתקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים, היתה הארץ אחוזה בגלים של אופוריה משיחית-כוחנית, והטלת ספק בצדקת הכיבוש ובתבונה שבו נחשבה בחוגים רחבים לבלתי לגיטימית. בשלבים אלה לא היתה ההתנגדות לכיבוש פופולרית, והיא הצטמצמה לקבוצות שוליים מסוגן של שי"ת, מצפן וכדומה. הגם שקבוצות אלה זכו לאהדת חלקים מסוימים של האליטה האינטלקטואלית והתרבותית בישראל, לא נודעה להן השפעה ממשית על סדר היום הפוליטי, והן לא הצליחו לפרוץ את מעגליהן הצרים. ההתנגדות לכיבוש מתחילה לקבל לגיטימציה

168-176, 181-182; ג' יציב, החברה הסקטוריאלית, עמ' 151-152, 156-162, 163-164; מ' ליסק, ב' קנייפ, 'אחרית דבר – ישראל בעידן של שלום', מתוך: ישראל לקראת שנות האלפיים, עמ' 437; ז' שטרנהל, בניין אומה או תיקון חברה?, עמ' 288-289.

21. לא זו בלבד שמדיניות ההפרטה היתה כידוע כרוכה בצמצום התערבותה של הממשלה במשק ובחברה ובכרוסו במנגנוני הרווחה, היא גם הביאה לשקיעת עצמתה של ההסתדרות, האיצה את התארגנותן של החברות הכלכליות בקורפורציות גדולות בעלות אופי רבי-ענפי ועודדה את חזרתן של הון זר לכלכלה. ראו: מגמות בחברה הישראלית, עמ' 551-562.

ולצבור תאוצה רק בעקבות ההלם של מלחמת יום הכיפורים, ההתפכחות הכואבת משיכרון הכוח וגלי המחאה שהציפו את המדינה מיד עם תום המלחמה. בהמשך, על רקע חתימת חוזה השלום עם מצרים מזה והתסכול המתלווה למלחמה המתמשכת בלבנון ולאנתפאדה הראשונה מזה – הולכת התנגדות זו ומתגברת.

שינויים אלו נקלטו על ידי מפלגת העבודה, מפלגת האופוזיציה הראשית ברוב שנות השמונים, והביאו אותה לתבוע פתרון מדיני למצב בשטחים. קבלת הפנים האוהדת להסכמי אוסלו (מיד עם חתימתם) על ידי מרבית הציבור הישראלי מצביעה על התמורה העמוקה שחלה בדעת הקהל בארץ מאז ימי האופוריה המשיחית שלאחר מלחמת ששת הימים. מאז ועד היום ידעה העמדה השוללת את השליטה הישראלית בשטחים עליות וירידות ששיקפו את תערובת הרגשות כלפי המבוי הסתום שאליו נקלעו או הובילו הסכמי אוסלו. מכל מקום, סקרים שהתפרסמו באמצע יוני 2002, בעיצומה של האנתפאדה השנייה, מלמדים שרוב הציבור בישראל כבר אינו מאמין בפתרונות צבאיים ומעדיף משא ומתן מדיני שכרוך בויתור על השליטה במרבית השטחים ובפינוי חלק ניכר מההתנחלויות.²²

תיאור זה של התפתחות העמדה הציבורית בישראל בנוגע לשטחים הכבושים, מבהיר להערכתנו כי עצמת ההתנגדות לכיבוש תלויה בעיקר במחיר שאותו כיבוש גובה. מתברר שמניעה של ההתנגדות אינם בהכרח נאצלים, והם מתגלים כתועלתניים יותר ממוסריים. המסקנה כי ההתנגדות לכיבוש אינה נובעת מסולידריות עם המדוכאים וכולי מתיישבת גם עם רמת העניין הנמוכה (יחסית) שמגלים בדרך כלל החוגים הליברליים-יוניים בנוגע למדיניות האפליה והקיפוח כלפי אזרחיה הערבים-פלסטינים של מדינת ישראל. הרגשות כלפי הפלסטינים משתנה על פי מיקומם משני צדי הקו הירוק, ואולם עמדתו הפושרת של השמאל הליברלי-יוני כלפי מצוקתה של האוכלוסייה הפלסטינית-ישראלית אינה אלא מקרה פרטי של אטימותו הכללית של המעמד הבינוני החדש לכל מה שאינו פוגע בשגרה הצרכנית שלו. מעמד זה ממוקד בגזרה הצרה של חייו האישיים ותעסוקתו ומגלה כאמור עניין מוגבל בנושאים ציבוריים. גם כשמתפוגגת אדישותו של אותו מעמד כלפי סוגיה פוליטית כלשהי, אין יחסו הבסיסי לפוליטיקה משתנה. היא נותרת זרה לערכים האינדיבידואליסטיים שלו, וזיקתו כלפיה היא פונקציה של המידה שבה היא מפריעה לדעתו למימושם של ערכים אלה. ניכורו של מעמד זה מהמעשה הפוליטי מתבטא גם באופיין של תביעותיו מהמערכת המדינית. הוא דורש את סילוקם המידי של המכשולים שהיא מציבה בדרך להגשמת שאיפותיו הפרטיות והמקצועיות. לפיכך הוא נוטה להיתפס בקלות לנוסחאות קסם שמציעות פתרונות קלים ומהירים ומתעלם מההשפעות הבעייתיות הכרוכות בפתרונות מעין אלה.²³

22. בהקשר זה ראו: מ' ליסק, ב' קניפו, 'אחרית דבר – ישראל בעידן של שלום', עמ' 437; מדד השלום, 1994 עד אוגוסט 2004, מרכז תמי שיינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל אביב, <http://spirit.tau.ac.il/socant/peace>

23. ד' בירנבוים-כרמלי, צפוניים – על מעמד בינוני בישראל, עמ' 137, 182-175, 186-187; ג' יציב, החברה הסקטוריאלית, עמ' 140-148.

לשיטתנו, יש בניתוח זה כדי לתרום להסברת מיקודו של השמאל הליברלי-יוני בשאלה המדינית ובהתרחקותו מהבעייתיות החברתית-מעמדית. המודעות לעלותו ההולכת וגדלה של הכיבוש ולמצוקה הביטחונית והכלכלית הכרוכה בו, גורמת לו להצטייר בתודעתם של בני המעמד הבינוני החדש כמטרד. הם מתחילים אפוא לעבור מניטרליות אוהדת בנוגע לשליטה הישראלית בשטחים להתבדלות – ואפילו להסתייגות ממנה. המפנה ביחסו של מעמד זה לכיבוש מוצא לו תרגום בפעילותן של תנועות השלום למיניהן, בהופעתן של מפלגות חדשות, ובהמרתה של הגישה הכוללת והממלכתית של מפלגות מרכז ושמאל מסורתיות בעמדה של מחאה הפגנתית כנגד המשך השליטה הישראלית בשטחים הכבושים. לעומת זאת, השאלות של הפער המעמדי, העוני וכדומה עדיין אינן נתפסות כאיום קונקרטי על ההוויה היומיומית של ה'יאפים' הישראלים (המוצר הטיפוסי של המעמד החדש). יתר על כן, גישה של סולידריות חברתית עומדת בניגוד חריף לאתוס האטומיסטי של אותם 'יאפים', בייחוד אם צמצום הקיטוב החברתי-כלכלי עלול לפגוע, במידה זו או אחרת, בכיסם (דרך צורות שונות של מיסוי על הכנסותיהן של השכבות המבוססות למימון מדיניות רווחה). לפיכך, במידה שהיחידים המשתייכים למעמד הבינוני החדש מגלים זיקה כלשהי לפוליטיקה, היא ממוקדת בנושא המדיני-ביטחוני ולא בנושא הפער המעמדי.

בעייתיותה של הגישה שהמעמד הבינוני מאמץ כלפי הפוליטיקה מופגנת באמצעות האפקטיביות הנמוכה שלו בקביעת המדיניות הישראלית בכל הנוגע לשאלה הפלסטינית בכלל ולכיבוש השטחים בפרט. חולשה זו בולטת עוד יותר בהשוואה לעצמה שמפגינים המתנחלים בהנהגת מועצת יש"ע. עמדותיה של מועצת יש"ע אינן נהנות מגיבוי ציבורי רחב, ואף על פי כן הן זוכות להשפעה ניכרת. מקורה של השפעה זו, כך נראה לנו, נובע מהכוח שמועצת יש"ע מסוגלת לגייס כנגד מהלכים שאינם לטעמה. כוח זה יכול לבוא לידי ביטוי במשרדי הממשלה, או במנגנונים המפלגתיים למיניהם, אך בעיקרו הוא תוצר נוכחותם של המתנחלים וההתנחלויות בשטחים הכבושים עצמם, ונכונותם של חסידי 'ארץ-ישראל השלמה', משני עברי הקו הירוק, להתגייס מיד ובמספרים גדולים לקריאותיה של אותה מועצה. יכולת מעין זו אינה עומדת לרשות ארגוני השלום שלהם נתונה אהדתו של מרבית המעמד הבינוני החדש.

הבדל זה הוא פועל יוצא, כך נראה לנו, של האתוס השונה המדריך את המתנחלים מזה ואת ה'יאפים' מזה. המתנחלים רואים את עצמם ואת חייהם במסגרת של מיתוס משיחי, מיתוס קדמה שמונתית בהתמסרות למטרה. פרדוקס הוא שתנועת ההתנחלות היא, מהיבט זה (וממנו בלבד), השריד האחרון של המודרניזם האידאולוגי בישראל של העידן הפוסט-מודרניסטי. מכל מקום הפוליטיקה של 'ארץ-ישראל השלמה' היא מבחינתם של המתנחלים חלק לא נפרד מזהותם העצמית, וגם אם הם משלמים עליה מחיר כבד באופן אישי, אין הם תופסים אותה כעול אלא דווקא כמשימה שמעניקה עומק ומשמעות לקיומם. רמת המחויבות הגבוהה שלהם למשימה הציבורית היא אפוא מקור כוחה של תנועת ההתנחלות, כשם שרמת המחויבות הנמוכה למשימה זו מצדם של ה'יאפים' מהמעמד הבינוני היא מקור חולשתה של תנועת השלום.

הבדל זה ברמת המחויבות של שתי האוכלוסיות לנושא הפוליטי נובע כאמור מהדיכוטומיה החדה בין הפרטי לכללי באידאולוגיה של המעמד הבינוני. מנקודת ראותו של מעמד זה ממלא העניין הציבורי רק פונקציה שלילית. ההתמסרות לעניין זה אינה מוסיפה לחייו תוכן, שכן עבורו מימוש עצמי אפשרי רק בתחום האישי והמקצועי. מבחינתו של המעמד הבינוני הפוליטיקה היא מטרה, ההתערבות במהלכה באה תמיד על חשבון הטיפול באינטרס הפרטי, באינטרס שהוא העניין החשוב באמת. לפיכך ההתערבות בפוליטיקה נתפסת בעיני היחידים מהמעמד הבינוני החדש כאילוץ כפוי מתוקף הופעתו של מכשול שיש לסלקו כדי להמשיך לחתור להישגים במסלול האישי-מקצועי. מכאן שהתערבות זו מוגדרת כקרוב, כרע הכרחי, כאמצעי ולא כמטרה, ולפיכך היא מתבצעת לעולם בלב ולב. הבדל זה באופי המעורבות הפוליטית של המעמד הבינוני מזה ושל חסידי 'ארץ-ישראל השלמה' מזה אחראי גם להבדל במידת הנחישות והמסירות שמגלות שתי אוכלוסיות אלו לעמדותיהן בהקשר למחלוקת שמתקיימת ביניהן בנוגע לשאלת המשך השליטה הישראלית על השטחים הכבושים. בהבדלים אלה יש כדי להסביר מדוע עולה בידיהם של המתנחלים לעכב את התקדמות המשא ומתן המדיני גם כשמרבית הציבור ובעיקר המעמד הבינוני רוצה בה.²⁴

האופי הבעייתי של הפוליטיזציה של המעמד הבינוני בא לידי ביטוי גם בסמאות שסביבן הוא מתגבש אידאולוגית. מחד גיסא, סמאות כמו 'היפרדות' או 'גדר ביטחון' נהנות מתמיכה רחבה הן של המעמד הבינוני והן של השמאל הישראלי, ולפיכך הן מצביעות על הזיקה שבין שתי האוכלוסיות האלה ומהוות אינדיקציה לטשטוש קווי התיחום ביניהן. מאידך גיסא, סמאות מעין אלה אינן ניתנות לתרגום פרקטי מדויק. אפילו הכרזות כמו 'שלום עכשיו' או 'סיום הכיבוש', אינן אומרות דבר על תנאי השלום או על טיב היחסים שייכוננו בין שני העמים בתום המערכה הנוכחית. בקיצור, הסמאות שהוזכרו אינן מגדירות אסטרטגיה מדינית ברורה. הן עשויות לשרת מטרת שונות ואפילו מנוגדות. סמאות אלה אינן מסגירות את האמביוולנטיות, ואף מסתירות אותה. משום כך יותר משההתפתות אליהן מלמדת על מחשבה פוליטית שקולה היא משקפת תחושה של מצוקה (תחושה ההולכת ומתפשטת במעמד הבינוני בישראל בעקבות ההתייקרות שחלה במחיר הכיבוש, בעיקר אחרי התמוטטות הסכמי אוסלו). ואולם הביטוי המילולי של המצוקה (באמצעות הסמאות) אינו מקדם בהכרח את פתרונה. מכל מקום דמותן האמורפית של הסמאות השמאליות הולמת את יחסו המנוכר של המעמד הבינוני בישראל למעורבות בחיים הציבוריים ואת העדפתו לטפל בעיסוקיו הפרטיים והאישיים. יחסו המאולץ של מעמד זה לפוליטיקה משתקף אפוא גם ברדידותן של הקלישאות, המדיניות כביכול, המשתרשות בקרבן.

24. כאן המקום להעיר כי המקום המרכזי שתופסת המחויבות למשימה הציבורית בהגדרתם העצמית של המתנחלים הוא לא רק מקור כוחם אלא גם מקור חולשתם. הבדל זה הופך אותם לזרים להוויה הבסיסית של מרבית הציבור החילוני בישראל ומונע מהם לנהל דיאלוג עמו. מנקודת ראותם של המתנחלים ההתמסרות לתרבות הצרכנית מהווה התמכרות להבל, ואילו מהפריזמה של המעמד הבינוני הוויתור על הערכים הרכושניים והפרטיים לטובת ערכים דתיים-לאומיים נתפס כחריגות או כמוודות. לפיכך קיים פוטנציאל של קרע ואפילו עימות חזיתי בין שתי אוכלוסיות אלה.

ה. הרדוקציה של השמאל הישראלי למאבק על סיום הכיבוש – חשבון רווח והפסד

ניסינו להראות כי שורשיה של האידאולוגיה הליברלית-יונית, כמו שהתפתחה בישראל שלאחר מלחמת ששת הימים, נעוצים בהווייתו של המעמד הבינוני החדש המופיע אף הוא באותה תקופה לערך. הווייה זו היא המעצבת את השמאל הישראלי של שלהי המאה העשרים וראשית שנות האלפיים וממקדת אותו בסוגיה מרכזית אחת: סיום הכיבוש. בנסיבות אלו נגזר דינו של המאבק במצוקות החברתיות, הכלכליות והאזרחיות, שעמו זוהה השמאל בתקופות קודמות, להידחק לשוליים. עדי אופיר בהקדמתו לקובץ 'זמן אמת' מעניק למגמה רדוקציוניסטית זו ביטוי חד, אך נאמן. הוא אולי סוטה מהגדרות ה'פוליטיקלי קורקט', ואולם דווקא בשל כך הוא חושף את מה שהן מנסות להסתיר. משמע, הוא מסגיר את ההעדפות האמתיות של השמאל הישראלי האקטואלי ואת מקורותיו המעמדיים והתרבותיים. לענייננו יש עוד מקום להעיר כי הזדקקותו של אופיר להנחה על אודות התמדתה של ההתניה בין סיום הכיבוש לסיכויי של המאבק החברתי או האזרחי בישראל עומדת בניגוד להתפתחות המחשבה הצומחת מתוך הפרקטיקה של תנועות השמאל מחוץ לישראל. בשונה מתנועות העובדים שקדמו להן, אין לתנועות הסוציאל-דמוקרטיות האקטואליות תכניות על ותחזיות ארוכות טווח. משבר האמון עם מיתוס הקדמה, שנכרך עם התמורות באופיו של מעמד הפועלים, ועם הדה-פוליטיזציה שלו, מותיר תנועות אלה עם אתוס כללי שעל בסיסו הן מגיבות על הבעיות ועל המצוקות בהתאם למקום ולזמן שבו הן מתעוררות. ממילא ברור כי האילוצים שתוארו כופים על התנועות החברתיות של ההווה לפנות אל אוכלוסיות חדשות וממילא גם לעיסוק בסוגיות שעד כה לא עמדו במוקד התעניינותן (שיקום המערכת הקהילתית, היחסים שבין הקבוצות האתניות, הבעיה המגדרית, שימור הסביבה וכדומה). מתקבל הרושם כי הזיקה המתהווה בין הזירות למיניהן שבהן מתערבות התנועות החברתיות החדשות נושאת אופי מדרגי פחות מבעבר. גם המחשבה המתלווה להתפתחות זו היא בוודאי יותר דיפוזית ופחות דטרמיניסטית ורדוקציוניסטית לעומת המחשבה שאפיינה בזמנו את הסוציאליזם הקלסי. בנסיבות אלו שדה המערכה הרלוונטי כבר אינו יכול להיות מתוחם מראש וסימונו מוטל, כל פעם מחדש, על כל תנועה, ובעצם על כל יחיד.²⁵

25. בנוגע לתנועות החברתיות החדשות ואופי פעילותן ראו: R. J. Dalton, M. Kuechler & W. Burklin, 'The Challenge of New Movements', in: R. J. Dalton, M. Kuechler (eds.), *Challenging the Political Order*, p. 6; M. Doornbos, 'Forward' in: J.N. Pieters (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, pp. 2-3; J. N. Pieterse, 'Emancipations, Modern and Postmodern', in: J. N. Pieters (ed.), *Emancipations, Modern and Postmodern*, pp. 13, 21, 28; Z. Bauman, *Postmodernity and its Discontent*, New York, NY 1997, pp. 206, 207-208; A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, Cambridge 1990; S. Bromley, 'The Politics of Postmodernism', *Capital & Class*, 44 (1991), pp. 131, 148; A. Phillips, 'From Inequality to Difference', *New Left Review*, 225 (1997), pp. 143, 149; T. Eagleton, 'Where does Postmodernism Come From?', pp. 60-61; G. Kastiaficas, 'The Latent

על רקע זה נראה אנכרוניסטי אפוא ניסיונו של אופיר לכפות סדר יום אחיד ונוקשה על השמאל בישראל (עד לסיום הכיבוש). סביר אפוא להניח כי הארגומנטים הבלתי מבוססים שבהם משתמש אופיר, והמסקנות, שהעקיבות שלהן עם אותם ארגומנטים מוטלת בספק, הן כיסוי להעדפותיו. עם זאת יש, כאמור, טעם לדון בהעדפות אלו משום שהן אינן שרירותיות ואישיות אלא משקפות את הווייתן של שכבות חברתיות מוגדרות הממלאות, אם בדיעתן ואם בלא ידיעתן, תפקיד מרכזי בעיצוב המציאות הישראלית. האנכרוניזם של תביעתו של אופיר מהשמאל – למקד את הפעילות במאבק נגד הכיבוש – הוא חריף במיוחד משום שדווקא כעת הופך תפקידו של השמאל בהקשר לנושא זה שולי יחסית, ובמקביל עולה ערכה של התערבותו האפשרית בנושאים אחרים.

כאמור, בדרך כלל פעילותם, וממילא גם תודעתם, של היחידים המשתייכים למעמד הבינוני אינה מרוכזת דווקא בנושאים מדיניים, חברתיים ואזרחיים. מרבית הסוגיות הלקוחות מהתחום של החיים הציבוריים (דילמות מדיניות, שאלת הפערים החברתיים-כלכליים, היחסים הבין-תרבותיים, הצורות השונות של הדומיננטיות על רקע אתני, תרבותי, מגדרי, האי-שוויון בחינוך ודילמות אזרחיות, קהילתיות וסביבתיות אחרות) אינן נתפסות, בדרך כלל, על ידי המעמד הבינוני כמאיימות על שגרת חייו, ולפיכך הן אינן נראות לו נוגעות אליו. אבל בשנים האחרונות חל שינוי מסוים בהתייחסותו של המעמד הבינוני לשאלות אלו. מעבר להשפעתם הקשה של פעולות הטרור על מכלול האוכלוסייה בישראל, נפגעו חלקים ניכרים מהמעמד הבינוני בשל מדיניות ההפרטה המואצת (המתבצעת תחת הכיסוי של ההשתלבות בתהליכי הגלובליזציה), השפל בכלכלה העולמית והנזק המצטבר שנגרם לכלכלה הישראלית בעקבות העימות הנוכחי עם הרשות הפלסטינית. גם חלקים אחרים של אותו מעמד, שבשלב זה טרם ניזוקו, חשים עצמם מאוימים על ידי ההתפתחויות האחרונות. סכנת

Universal Within Identity Politics', in: A. F. Gordon & C. Newfield (eds.), *Mapping Multiculturalism*, pp. 81, 84, 85, 88; J. Cruz, 'From Farce to Tragedy', in: A. F. Gordon & C. Newfield (eds.), *Mapping Multiculturalism*, pp. 32-33, 35-36; C. Hamilton, 'Multiculturalism as Political Society' in: A. F. Gordon & C. Newfield (eds.), *Mapping Multiculturalism*, p. 175; A. Davis, 'Gender, Class and Multiculturalism', in: A. F. Gordon & C. Newfield (eds.), *Mapping Multiculturalism*, p. 46; J. Torfing, *New Theories of Discourse*, Oxford 1999, pp. 40, 163; T. Gitlin: *The Twilight of Common Dreams*, pp. 135, 200-202, 223, 227-228, 230, 236; F. Jameson, *Postmodernism as the Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham 1999, p. 341; A. Dirlík, 'The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism', in: A. McIntock, A. Mufti & E. Shohat (eds.), *Dangerous Liasons: Gender, Nation and Postcolonial Perspectives*, Minneapolis, MN 1997, p. 516; H. Brunkhorst, 'Culture and Bourgeois Society – The Unity of Reason in a Divided Society', in: A. Honneth (ed.), *Cultural-Political Interventions in the Unfinished Project of Enlightenment*, Cambridge, MA 1992, p. 162; F. Mulhern, 'The Politics of Cultural Studies', *Monthly Review* (July-August 1995), pp. 39-40; C. Castoriadis, *World in Fragments*, pp. 40, 42

האבטלה אינה מרחפת עוד רק מעל לראשם של עובדי תעשיות טקסטיל ופלדה, היא מטרידה גם אקדמאים ועובדי תעשיות מתחכמות. המחירים ההולכים ומאמירים והאי-יציבות בשווקים הפיננסיים שוב אינם מטרידים רק את השכבות התחתונות והם נוגסים גם בהכנסותיו ובחסכוניותו של המעמד הבינוני הנמוך. קווי התיחום הבין-מעמדיים מאבדים, בנסיבות אלו, מחדותם והופכים לברורים פחות.

האם לפנינו סיטואציה מבנית חדשה או רק קוניוקטורה זמנית? על שאלה זו עדיין מוקדם להשיב. אבל נראה כאילו, מתוך התמורות שהוזכרו, מסתמנת אפשרות של שבירת המסגרות הסקטוריאליות, וגיבוש סולידריות שתחצה את הגבולות המסורתיים.²⁶ אולם גיבוש של סולידריות מעין זו אינו מובטח מעצמו, שכן הוא תובע את חריגתו של המעמד הבינוני מתוך התרבות התועלתנית-צרכנית שעליה ואלהיה הוא חונך. המעמד הבינוני מתקשה אמנם לבצע חריגה זו בכוחות עצמו. היה אפשר לצפות שהשמאל, האמור לפעול מתוך עמדה מוסרית כללית ולא מתוך פריזמה אטומיסטית פרטית, יראה בהבאת אותה תמורה אתגר לעצמו. אבל אז בדיוק מופיע עדי אופיר, ומתריע כנגד ההתגייסות למשימה זו. הכיבוש עוד לא הסתיים, ולפיכך טרם בשלו התנאים. על השמאל, כך אומר לנו אופיר, להתרכז בינתיים במערכה אחת בלבד, המערכה לסיום הכיבוש.

לא זו בלבד שאופיר מתעלם מאופציות הפעולה שנפתחו, דווקא כעת, בפני השמאל, הוא גם אינו שם לב לכך שבעקבות התנודות החברתיות-כלכליות האקטואליות נעשה תפקידו של השמאל במערכה על סיום הכיבוש למיותר כמעט. הובלתה של מערכה זו נישלה כבר מזמן מידי של השמאל ועברה לחוגים רחבים יותר של המעמד הבינוני. שינוי זה נובע כאמור מהעלייה במחיר הביטחוני והאזרחי של המשך הכיבוש. הפגיעה בהכנסות, בתעסוקה וביציבות דוחפת מעמד זה להכריע בעד 'היפרדות' וקבלת הקמתה של מדינה פלסטינית בשטחים. הוא עושה זאת אמנם מטעמים אנוכיים ולא דווקא נאצלים ובדרך מהוססת משהו, אך משעה שאותו מעמד הכריע כפי שהכריע, שוב לא יכול השמאל למלא אלא תפקיד שולי במאבק על סיום הכיבוש. אבל בכך אין כדי להפריע לאופיר לתבוע מהשמאל להתמקד לפי שעה במאבק זה בלבד, ולהשעות את עצמו מכל מאבק אחר עד להשגתו של שלום צודק ובר קיימא בין ישראל לפלסטינים. השמאל נדרש אפוא להחליט בין היענות לפעולה בחזיתות הרחבות שמזמנת כיום המציאות הישראלית בפניו, ובין הפניית עורפו לקריאות המצוקה העולות מחזיתות אלו וריכוז מאמציו במערכה על סיום הכיבוש לבדה.

לסיום יש להבהיר כי בכל מה שנכתב עד כאן אין כדי להקל ראש בנושא של היחסים הישראליים-פלסטינים. יתר על כן, בניגוד למקובל באידאולוגיה הליברלית-יונית, אנו סבורים כי יישוב הקונפליקט בין שני העמים אינו מצריך רק את סיום הכיבוש, אלא גם את פתרון בעיית הפליטים ושינוי רדיקלי בגישתה של מדינת ישראל ושל האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל כלפי אזרחיה הערביים של המדינה. אולם חשוב לזכור כי יש גם מי שמנצל

26. נושא זה נדון בהרחבה במאמרו של ד' גוטוין 'כשל השוויון' מקרוב, 3 (2000); 'זהות נגד מעמד: רב תרבותיות כאידאולוגיה ניאוליברלית', תיאוריה וביקורת, 19 (2001).

את מיקודו של הציבור בישראל בבעיות הביטחון כדי לפלוש לשטחי הפקר כלכליים-חברתיים, תרבותיים וכולי, להשתלט על עמדות מפתח ומשלטים חשובים אחרים בתחומים אלו, ולשנות בהתמדה ובאין מפריע את מאזן הכוחות לטובתו. מהלכים כוחניים מעיין אלו הופכים לקלים במיוחד בעידן של הפרטה מואצת, למשל השתלטותן של משפחות בודדות על הבנקים הגדולים ועל ערוצי התקשורת האלקטרוניים והאחרים. אם, משום מה, נגזר על השמאל לשבת בחיבוק ידיים לנוכח תופעות אלו ולהמתין עד לסיום הכיבוש, ספק אם יהיה בידו לשנות דבר מה בתום תקופה זו. ואם זהו השמאל, אז מי בכלל צריך ימין?